

УДК [177+343.162]349.2

Т.В. ШТИХ, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СУДДІ ЯК СУБ'ЄКТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Ключові слова: права, обов'язки, суддя, трудове право

Сьогодні в світі судової реформи надзвичайно актуальним є дослідження трудового статусу судді в аспекті з'ясування особливостей трудових прав і свобод судді, обумовлених службовою діяльністю від імені держави. Плуралізм статусу судді впливає на межі реалізації трудових прав і обов'язків при необхідності врахування розповсюдження загальних гарантій трудового права на цю категорію працівників

Окремі питання правового статусу суддів були досліджені такими науковцями, як В.Д. Бринцев, І.В. Михайловський, П.П. Пусторослева та ін. Як правило, акцент у дослідженнях робиться на особливості адміністративно-правового статусу судді. Тому дослідження прав і обов'язків судді як суб'єкту трудового права є доцільним і актуальним.

Звідси, метою статті є визначення меж реалізації суддями трудових прав і свобод, бо суддя, з одного боку є державним службовцем, завдання і функції якого виявляються у реалізації судової влади, з іншого – працівником держави. Задля досягнення цієї мети слід визначити основні права і обов'язки працівника; визначити особливості реалізації суддями права на працю та на належні, безпечні і здорові умови праці як одного з найважливіших для ефективності судової системи; дослідити принцип незмінюваності суддів як способу захисту від незаконного звільнення; з'ясувати особливості трудових обов'язків судді.

Судова підсистема є складовою механізму держави, який являє собою цілісну ієрархічну систему державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються

завдання та функції держави. Така внутрішня конструкція механізму держави з поділом на різні підсистеми, які відносяться до різних гілок влади, зумовлює розбіжності у правовому становищі державних службовців окремих підсистем.

Найважливіші трудові права працівника закріплено в ст.43-45 Конституції України, ст.2 Кодексу законів про працю України. Стаття 43 Конституції України [1] закріплює право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується. Вільність вибору передбачає не тільки вільний вибір професії, спеціальності, місця роботи тощо, але й заборону використання примусової праці (ч.3 ст.43). Положеннями ч.4 цієї ж статті закріплюється право кожного на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, що повинна своєчасно виплачуватись за працю. Частинами 6 і 7 вказаної статі закріплені необхідність захисту громадян від незаконного звільнення та право на своєчасне одержання винагороди за працю. В ст.44 закріплюється право тих, хто працює, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів з одночасним закріпленням можливості встановлення порядку здійснення права на страйк законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей. Стаття 45 Конституції України закріплює право кожного, хто працює, на відпочинок.

Правовий статус судді визначає особливості та межі реалізації трудових прав і обов'язків, обумовлені специфікою їх трудової діяльності, спрямованих на виконання завдань і функцій держави шляхом закріплення відповідного кола службових повноважень.

Реалізація права на працю відбувається на загальних принципах (свобода праці, рівність трудових прав, відсутність дискримінації, законність тощо), порушенням яких не можна вважати встановленням додаткових вимог до суддів (як передумов, так і під час здійснення трудової діяльності). Вимоги, необхідні для праці в суді є підвищеними порівняно з працівниками, навіть, інших держав-

них органів, що обумовлено специфікою службової діяльності, в чому ще раз проявляються особливості дуального статусу судді. Якщо за загальним правилом трудова правосуб'єктність працівників виникає з 16 років, то трудова правосуб'єктність судді має інші межі. Відповідно до норм чинного законодавства України, до осіб, які претендують на зайняття посади судді, встановлюються додаткові вимоги щодо віку, освіти, професійного стажу, громадянства, володіння державною мовою, проживання. За наявності збігу якостей, здібностей особи встановленим вимогам, держава визнає її здатність до зайняття посади судді.

Під час здійснення трудової діяльності судді не мають права на страйк. Окрім того, професійний суддя не може належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої [2].

Принцип свободи праці передбачає припинення трудової діяльності в односторонньому порядку. Відповідно до положень ст.43 Закону України "Про статус суддів" [2], кожен суддя за умови, що він працював на посаді судді не менше 20 років, має право на відставку, тобто на звільнення його від виконання обов'язків за власним бажанням або у зв'язку з закінченням строку повноважень. Суддя також має право на відставку за станом здоров'я, що перешкоджає продовженню виконання обов'язків. За суддею, який перебуває у відставці, окрім звання, зберігається довічний кваліфікаційний клас і такі ж гарантії недоторканності та соціального захисту, як і до виходу у відставку.

При цьому відставка судді може припинитись рішенням кваліфікаційної комісії суддів за місцем проживання судді чи його попередньої роботи внаслідок: повторного обрання на посаду судді; вчинення проступку, несумісного із званням судді; винесення обвинувального вироку, що набрав законної сили, а також у разі закриття кримінальної справи відносно судді з nereабілітуючих підстав за його згодою; втрати громадянства України.

В останніх трьох випадках разом із припиненням відставки особа втрачає спеціальні гарантії недоторканності та соціального захисту, що передбачає статус суддів України.

Позбавлення судді права на відставку через негативні обставини супроводжується позбавленням звання судді та припинення статусу судді, який в загальному порядку зберігається за особою до смерті. Припинення статусу судді тягне припинення всіх додаткових гарантій, пільг тощо, пов'язаних з вказаним статусом. У такому разі особа отримує пенсію на загальних умовах.

Право судді на належні, безпечні і здорові умови праці є одним із найважливіших для ефективності судової системи. Створення необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності судів, матеріальне та соціальне забезпечення суддів відповідно до їх статусу є одним з основоположних моментів у забезпеченні незалежності суддів. П.7 ст.14 Закону "Про судоустрій України" [3] однією з найважливіших гарантій самостійності суду та незалежності суддів визначає належне їх фінансове забезпечення, достойна оплата праці суддів та забезпечення фінансування судів у розмірі, достатньому для ефективного виконання судами їхніх функцій. Але закріплення положень не означає їх практичного втілення. Як зазначає перший заступник Голови Верховного Суду України П.П. Пилипчук, "немає підстав стверджувати, що загалом на практиці фінансове та матеріально-технічне забезпечення судів у достатній мірі гарантує незалежність судової влади. Упродовж багатьох років мало місце систематичне недофінансування судів. Приміщення, в яких розміщуються суди, не відповідають затвердженим технічним і санітарним вимогам; 412 приміщень місцевих судів непридатні для здійснення правосуддя; 36 місцевих судів працюють в аварійних приміщеннях. У 170 приміщеннях суду необхідно провести капітальний ремонт. У зв'язку з тим, що загальна площа в цих будинках невелика, неможливо збільшити кількість залів судових засідань. Навіть у м. Києві в семи судах із десяти приміщення не відповідають вимогам для здійснення судочинства. Верховний Суд України

й той поки що не має необхідного залу для розгляду справ з великою кількістю учасників” [4]. Суддя здійснює правосуддя, а отже від його рішень залежить доля людей. Це невідворотно впливає на існування негативних проявів у вигляді спроб впливу на суддів. Саме матеріальна стабільність, незалежність і достаток є запорукою ефективного і неупередженого правосуддя.

Безпечність умов праці передбачає і встановлення особливого захисту держави стосовно суддів, членів їх сімей та їх майна. Ч.2 ст.42 Закону України “Про статус суддів” [2] визначається, що вчинені у зв’язку з службовою діяльністю судді посягання на його життя і здоров’я, знищення чи пошкодження його майна, погроза вбивством, насильством чи пошкодженням майна судді, образа чи наклеп на нього, а також посягання на життя і здоров’я близьких родичів судді (батьків, дружини, чоловіка, дітей), погроза їм вбивством, пошкодженням майна тягнуть за собою відповідальність згідно із законодавством. Суддя має право на забезпечення засобами захисту, які йому надаються органами внутрішніх справ. Ч.10 ст.44 вказаного закону закріплює право суддів на бронювання місць у готелях і на всіх видах транспорту, а також позачергового придбання проїзних документів під час службового відрядження. До того ж життя і здоров’я суддів підлягають обов’язковому державному страхуванню за рахунок державного бюджету на суму десятирічного грошового утримання за останньою посадою (ч.1 ст.45).

Захист від незаконного звільнення є одним з провідних начал об’єктивності суддівських рішень. Ще з прийняттям у 1992 році Концепції судово-правової реформи України [5], яка містить окремий розділ, присвячений статусу судді (IV “Статус суддів”), одним з перших положень була закріплена незмінюваність суддів. Цей принцип є головною гарантією усунення фактів незаконних звільнень та переміщень суддів.

У цьому контексті слід відмітити, що поряд з закріпленням принципу незмінюваності суддів, було закріплення і інше положення: “вперше судді призначаються (обираються) строком на 5 років”, що означало виклю-

чення з загального правила. Це питання й досі є дискусійним. Незрозумілою є мотивація такого виключення. З одного боку, якщо суддя сумлінно виконував свої обов’язки, не порушував дисципліни, вимог щодо несумісності, не вчиняв злочини, у зв’язку з якими набрав законної сили обвинувальний вирок щодо нього не має підстав припиняти трудову діяльність. З іншого – якщо суддя порушував закон, то він буде в установленому законом порядку притягнений до відповідальності і, у разі необхідності, буде звільнений з посади на законних підставах і в порядку, визначеному законом. Саме тому, на нашу думку слід скасувати дане виключення, щоб всі судді обіймали посади безстроково, окрім суддів Конституційного суду України.

З цього приводу П.П. Пусторослева зауважує, що суддя, який боїться втрати місця, не може бути надійним товаришем правосуддя. Незмінюваність суддів найбільш ефективно забезпечує суду можливість бездоганного служіння праву і правді, без всякого відволікання на користь влад чи приватних осіб, і складає необхідну умову правильної організації суду [6, с.4-6].

З прийняттям Конституції України та законів України “Про судоустрій України”, та “Про статус суддів” принцип незмінюваності суддів знайшов своє закріплення і в цих нормативно-правових актах. Так, статтями 126 і 128 Конституції України [1], ст.16 Закону України “Про судоустрій України” [3], ст.9 Закону “Про статус суддів” [2] визначено, що судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше. Судді обрані безстроково, перебувають на посаді судді до досягнення ними шістдесяти п’яти років. До закінчення цього строку вони можуть бути звільнені з посади лише з підстав, зазначених у пунктах 3-9 частини п’ятої ст.126 Конституції України.

Право на відпочинок суддів забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, перервами в робочому дні, щоденним відпочинком та наявністю щорічних неробочих (святкових) днів. Суддям надається щорічна відпустка тривалістю 30 робочих днів з надан-

ням додаткового посадового окладу. Суддям, які мають стаж роботи понад 10 років, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 15 календарних днів [2].

Щодо трудових обов'язків судді як працівника певного державного органу, то виходячи з положень ст.139 Кодексу законів про працю України працівники зобов'язані сумлінно виконувати трудові обов'язки, покладені на нього трудовим договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку; дотримувати трудової дисципліни; виконувати установлені норми праці; дотримувати вимог щодо охорони праці й забезпечення безпеки праці; сумлінно ставитися до майна роботодавця та майна інших працівників; негайно повідомляти працівникові або безпосередньому керівникові про виникнення ситуації, небезпечної для життя працівників, збереження майна роботодавця [7, с.139]. Як слушно зауважує В.І. Прокопенко, обсяг і характер трудових обов'язків залежать від багатьох чинників і конкретизуються стосовно до роду роботи (спеціальність, кваліфікація, посада) і особи працівника [8, с.175].

Сумлінність у виконанні трудових обов'язків судді диктується самим статусом і рівнем відповідальності за прийняті рішення. Трудовий обов'язок судді – розгляд судових справ конкретизується у кожному окремому випадку. Завершення розгляду певної справи і прийняття відповідного рішення по ній не означає припинення трудових відносин, тому що цим не вичерпується зміст виконання трудової функції судді. Визначення функції відбувається у загальному вигляді і конкретизується на практиці застосуванням до певних суб'єктів, об'єктів тощо.

Ч.1 ст.6 Закону України “Про статус суддів” визначено, що при здійсненні правосуддя судді зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України, забезпечувати повний, всебічний та об'єктивний розгляд судових справ з дотриманням встановлених законом строків [2]. При цьому, здійснюючи правосуддя, судді, з одного боку, сприймають та застосовують право, з іншого – “право встановлює форми і межі здійснення державної влади, нормативи її функціонування” [9, с.30].

Виконання певної трудової функції нор-

мується відповідним чином. Останнім часом з'являються нові категорії судових справ. Активним є процес правотворчості, результатом якого є нові норми права. Проблема навантаження суддів в цих умовах і нормування їх праці є досить актуальною. П.17 ст.126 Закону України “Про судоустрій України” [3] передбачено, що Державна судова адміністрація України разом із Радою суддів України повинна визначати нормативи навантаження суддів у судах усіх рівнів та виробляти пропозиції щодо кількості суддів у відповідних судах. Це положення поки що є тільки закріпленим але, на жаль, не втіленим на практиці. На теперішній час Державна судова адміністрація України разом із Радою суддів України тільки проводить роботу з встановлення нормативів навантаження суддів. Тільки з умови визначення об'єктивних нормативів буде вирішено питання кількості суддів у відповідних судах, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності системи в цілому і зменшенню навантаження на суддів зокрема.

Таким чином, статус судді відноситься до спеціального статусу особи і визначає особливості правового положення особи у зв'язку з займаною посадою і відповідною службовою діяльністю від імені держави. Поряд із загальними особливостями трудової правосуб'єктності, трудова правосуб'єктність судді має свої особливості, обумовлені специфікою правового статусу цієї категорії осіб, що виходять, насамперед, з його дуальності. Здійснюючи діяльність від імені держави, на виконання завдань і функцій держави, суддя є працівником певного органу держави і поєднання загального статусу особи, статусу державного службовця, посадової особи, працівника вимагає з'ясування меж дії кожного, їх взаємного впливу в аспекті особливостей реалізації певних прав та обов'язків, встановлення додаткових вимог, пільг, привілеїв, обмежень чи заборон.

Судді є такими ж носіями суб'єктивних трудових прав і обов'язків, як й інші працівники, але їх правовий статус має особливості, обумовлені специфікою службової діяльності. Ці особливості не дискримінують суддів порівняно з іншими працівниками, а

навпаки, забезпечують необхідні умови для здійснення суддею службових повноважень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. - № 30. - С. 141.
2. Закон України “Про статус суддів” // ВВР України. - 1993. - № 8. - Ст. 56.
3. Закон України “Про судоустрій України” // ВВР України. - 2002. - № 27-28. - Ст. 180.
4. Пилипчук П. П. Належне фінансування судової влади як одна з гарантій самостійності судів і незалежності суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/8A593EBB778359CBC3256FC7002E53B2?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=8A593EBB778359C>

BC3256FC7002E53B2&Count=500&.

5. Постанова Верховної Ради України “Про Концепцію судово-правової реформи в Україні” // ВВР України. – 1992. - № 30. – Ст. 426.
6. Пусторослева П. П. Пятидесятилетие не-сменяемости судей в Российской Империи / П. П. Пусторослева. – Юрьев, 1915.
7. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. – К. : Вікар, 2003. – 725 с. (Вища освіта ХХІ століття).
8. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / В. І. Прокопенко. - Видання друге, стереотипне. – Х. : Консум, 2000.
9. Михайловский И. В. Основные принципы организации уголовного суда. Уголовно-политическое исследование / И. В. Михайловский. – Томск, 1905.

Штих Т. В. Права та обов'язки судді як суб'єкта трудового права / Т. В. Штих // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 686–690 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09stvctp.pdf>

Досліджені межі реалізації суддями трудових прав і свобод, бо суддя, з одного боку є державним службовцем, завдання і функції якого виявляються у реалізації судової влади, з іншого – працівником держави. Визначені основні права і обов'язки працівника та особливості реалізації суддями права на працю та на належні, безпечні і здорові умови праці як одного з найважливіших для ефективності судової системи; досліджено принцип незмінюваності суддів як способу захисту від незаконного звільнення; з'ясовані особливості трудових обов'язків судді.

Штих Т.В. Права и обязанности судьи как субъекта трудового права

Исследованы границы реализации судьями трудовых прав и свобод, поскольку судья, с одной стороны является государственным служащим, задания и функции которого выявляются в реализации судебной власти, с другой – работником государства. Определены основные права и обязанности работника и особенности реализации судьями права на труд и на соответствующие, безопасные и здоровые условия труда как одного из важнейших для эффективности судебной системы; исследован принцип неизменяемости судей как способа защиты от незаконного увольнения; выяснены особенности трудовых обязанностей судьи.

Shtih T.V. Right and Duties of the Judge as Subject of the Labor Right

Borders of realization by judges of the labor rights and freedom as the judge, on the one hand is the civil servant, tasks and which functions come to light in judicial authority realization, with another – the worker of the state are investigated. Fundamental laws and duties of the worker and feature of realization by judges of the right to work and on corresponding, safe and healthy working conditions as one of the major for efficiency of judicial system are defined; the principle of stability of judges as way of protection against a wrongful dismissal is investigated; features of labor duties of the judge are found out.